

BEVARANDE- OCH UTVECKLINGSPLAN

VÄSTRA KYRKOGRÅDEN

Avseende kulturhistoriska värden

Svenska kyrkan
I GÖTEBORG
KYRKOGRÅDSFÖRVALTNINGEN

 acanthus
arkitektur & kulturvård

INNEHÅLL

INLEDNING

SYFTE OCH MÅL.....	4
OMFATTNING.....	4
METOD	4
UPPLÄGG OCH MEDVERKANDE.....	5
KÄLLOR.....	5

HISTORIK

VÄSTRA KYRKOGÅRDEN	6
UTVIDGNINGAR	12
KRONOLOGI	14

KULTURMILJÖBESKRIVNING

KARAKTÄRSBESKRIVNING	15
KULTURGRAVAR.....	33
ORDLISTA.....	37

RIKTLINJER

KYRKOGÅRDENS KULTURHISTORISKA VÄRDE	63
RIKTLINJER.....	62

INLEDNING

SYFTE OCH MÅL

Våra kyrkogårdar speglar i dag en av våra äldsta kulturyttringar, hur vi gravsätter våra döda. Under årens lopp har denna tradition förändrats beroende på ändrade vanor, traditioner, teknisk utveckling, förändrade ekonomiska- och sociala förhållanden.

Våra kyrkogårdar innehåller höga kulturhistoriska värden som förknippas exempelvis med olika tidsideal kring hur man anlägger kyrkogårdar, hur gravvårdar är utformade och det rika gröna inslaget som många kyrkogårdar har. Denna bevarande- och utvecklingsplan syftar till att beskriva och förklara de olika delarna i denna kulturmiljö som Västra kyrkogården utgör. Här synliggörs kyrkogårdens kulturhistoriska karaktär vilket ska öka möjligheten till dess bevarande.

Bevarande- och utvecklingsplanen innehåller också konkreta råd och riktlinjer för hur denna karaktär kan bevaras och eventuellt förstärkas. Målet med planen är att göra det möjligt för Göteborgs kyrkogårdsförvaltning att höja medvetenheten kring dessa värden och därmed ge ett instrument för planering kring dessa frågor i den övriga verksamhet inom förvaltningen.

OMFATTNING

Bevarande- och utvecklingsplanen omfattar kyrkogårdens äldre delar från 1889 och området för utvidgningarna 1901 och 1952. Övriga områden och kvarter som planlagts på 1970, 80 och 90-talen har utelämnats eftersom deras värden och kvalitéer är svåra att bedöma ur ett kulturhistoriskt perspektiv, på grund av deras ringa ålder.

I tidigare bevarande- och utvecklingsplaner har kyrkogårdarnas vegetation behandlats separat. Denna plan koncentreras till kyrkogårdens kulturhistoriska värden. Grönska och vegetation behandlas i denna plan när den utgör viktiga element i den kulturhistoriska karaktären.

METOD

Material till bevarande- och utvecklingsplanen har samlats genom omfattande inventeringsarbete. Samtliga kvarter är fotodokumenterade och inventerade. Den kulturhistoriska inventeringen som genomfördes av Göteborgs stadsmuseum 1993 har varit en stor källa till kunskap i arbetet med denna plan. Det har varit relativt svårt att lokalisera historiskt arkivmaterial över kyrkogården. Stadsmuseets faktarum har haft en del bild- och artikelmateriel som varit

Figur 001. Utredningsområdet.

till stor hjälp i arbetet med att förstå vad som har hänt på kyrkogården de senaste sjuttio åren.

Arbetet har utförts med stöd av en referensgrupp som regelbundet deltagit i möten under arbetets gång. Referensgruppen har bestått av planeringsingenjör Marie Louise Nord, kyrkogårdsingenjör Rolf Bergström, landskapsingenjör Elise Nässén, planerare Jaana Rintala Berndtsson från kyrkogårdsförvaltningen och bebyggelseantikvarie Maria Olovsson från Acanthus.

UPPLÄGG OCH MEDVERKANDE

Bevarande- och utvecklingsplanen inleds med ett historiskt kapitel där kyrkogårdens historiska utveckling beskrivs. Viktiga skeden såsom utvidgningar beskrivs men också byggnader som finns uppförda eller har rivits. Historiken rymmer också en kronologi där viktiga årtal och händelser, rörande kyrkogården, är beskrivna.

Efter detta följer kulturmiljöbeskrivningen. Här beskrivs kyrkogårdens kulturhistoriska karaktär uppdelat på dels den gamla delen av kyrkogården och dels den nya delen. I detta kapitel behandlas också förvaltningens kulturhistoriska gravar s.k. kulturgravar.

I sista kapitlet upprättas råd och riktlinjer för åtgärder som förslagsvis kan genomföras för att förtydliga de kulturhistoriska kvalitéerna eller för bevarande av viktiga karaktärsdrag.

Bevarande- och utvecklingsplanen har upprättats av bebyggelseantikvarie Maria Olovsson på Acanthus.

KÄLLOR

Hoberg, B "Vägledning för inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser". Arbetshandling 1985-03-18, 1990-01-12

Göteborgs kyrkogårdsförvaltning, Göteborgs stadsmuseum, 1993; Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 4, Västra kyrkogården.

Bucht, Eivor (red.), 1982, Kyrkogårdens gröna kulturarv, Alnarp

Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister, Västra kyrkogården.
www.bebyggelseregistret.raa.se

Bilder och artiklar ur "faktarummets" arkiv på Göteborgs stadsmuseum.

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) är arkiv för Riksantikvarieämbetet (RAÄ)

och Statens historiska museer. ATA har fotografier och en del ritningar som är indelade i olika samlingar efter fasta fornlämningar, kyrkor och profana byggnader.

Muntliga källor

Marie Louise Nord, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning

Rolf Bergström, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning

Elise Nässén, landskapsingenjör, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning

Jaana Rintala Berndtsson, planerare, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning

Björn Johansson, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning

Eivind Claesson, antikvarie, Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen Västra Götaland

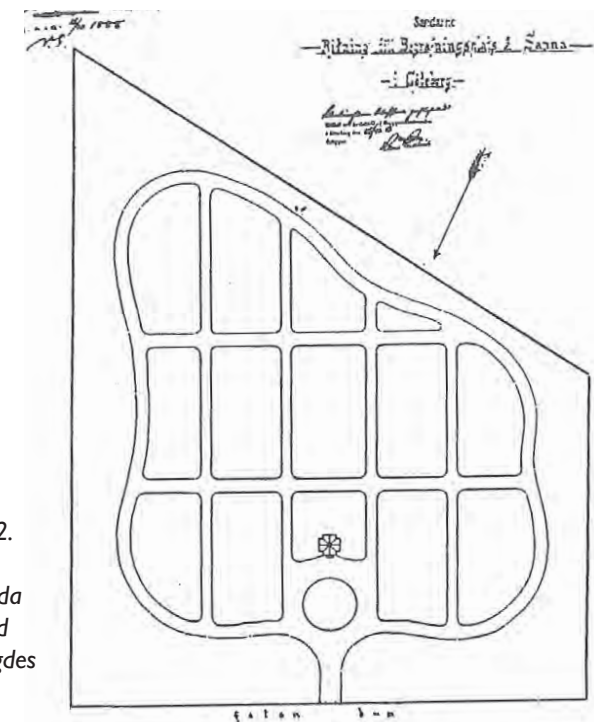
HISTORIK

SANDA KYRKOGÅRD

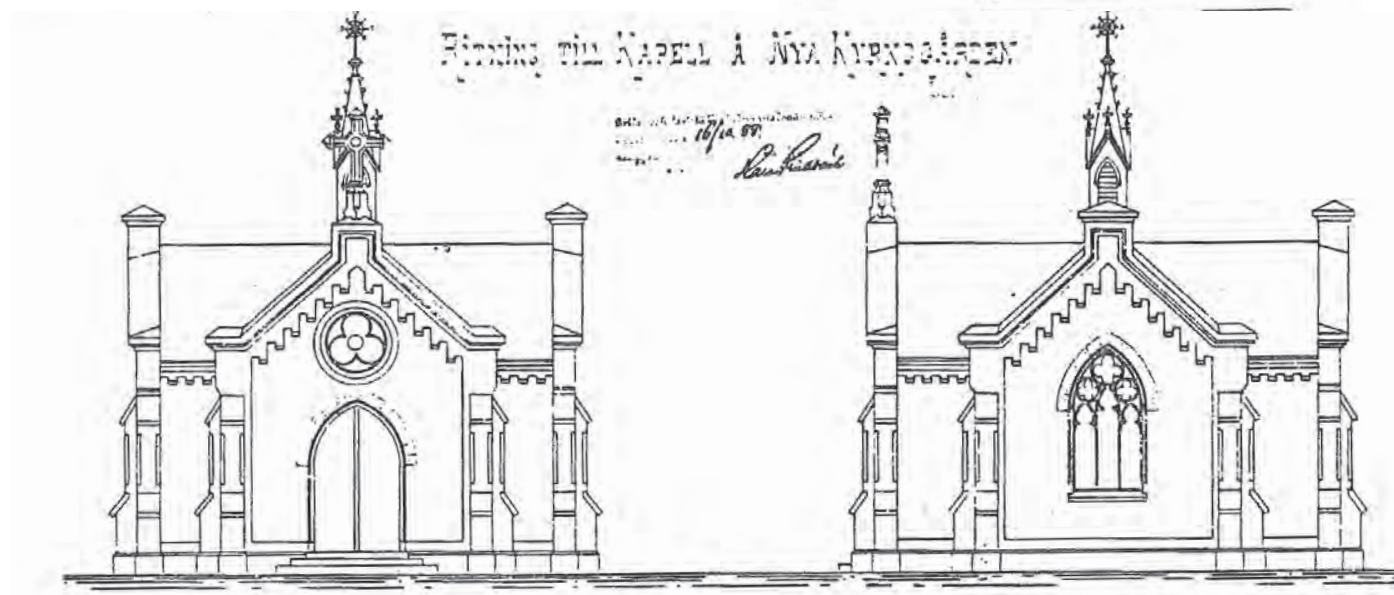
Västra kyrkogården kallades ursprungligen för Sanda kyrkogård. Kyrkogården invigdes 1888 och var ritad av civilingenjör Figge Blidberg. Den förste att gravsättas på kyrkogården var Frans August Arfvidsson, vars grav fortfarande finns bevarad. Kyrkogården omfattades ursprungligen av 13 kvarter (se illustration s. 12). Kyrkogårdens inre kvarter var strikt planerade med raka gångar och tvärgångar samtidigt som de yttre kvarteren omgavs av en gång anlagd i mer organisk form. Dessa ursprungliga kvarter går även idag att urskilja mycket tack vare att de ursprungliga äldre träden som finns kvar som trädtrader inom kvarteren. Kyrkogården präglades i sin ursprungliga av axialitet förstärkt genom de raka gångarna och de nyplanterade alléerna.

Centralt i planen placerades ett litet kapell av sten med en fasad i nygotisk stil. Kapellet fick en monumental placering vilket förstärkte kyrkogårdens strikt anlagda gravkvarter. Arkitekt Hans Hedlund ritade grindstolparna och grinden till den ursprungliga entrén.

Vid anläggningsarbeten på Övre Husargatan 1896 upptäcktes lämningarna efter en äldre kolerakyrkogård som anlagts

Figur 002.
Ritning
över Sanda
kyrkogård
som invigdes
1889.

Figur 003. Det ursprungliga kapellet beläget i kvarter K. Revs när S:t Matteus kapell uppfördes 1908.

i början av 1800-talet. Benrester efter 1706 lik flyttades över till Sanda kyrkogård och begravdes vid kyrkogårdens södra sluttning.

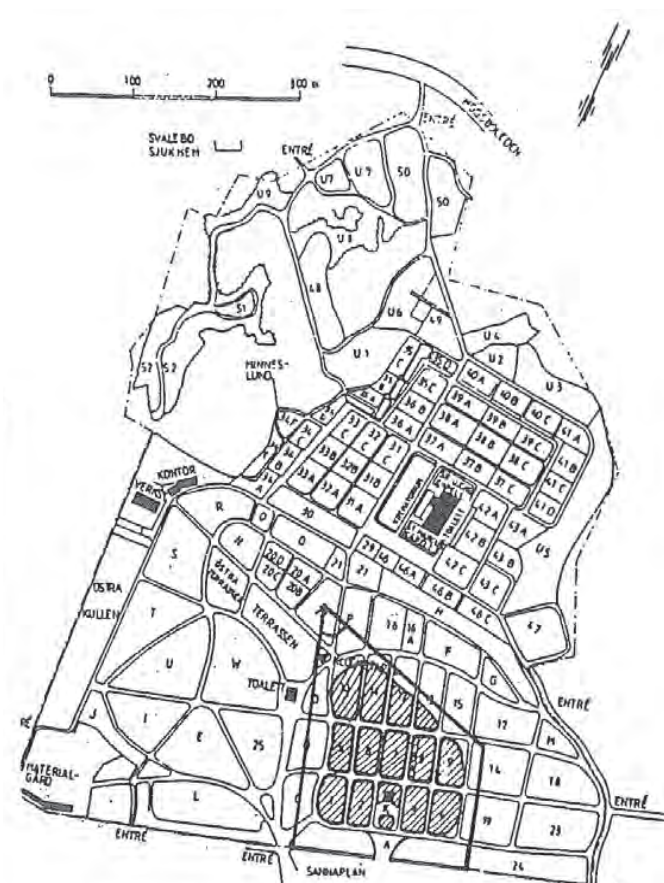
Mot slutet på 1800-talet ändrades idealen för hur man anlade kyrkogårdar. De strikta rutnätsmönster som tidigare varit vanligt ersattes ofta med det engelska parkidealet där mjukt rundade gångsystem och riklig vegetation och skogsliknande romantiska miljö var ledande. Sanda kyrkogårds mjukt rundade omslutning kan sägas vara ett tecken på att nya ideal var i antågande vilket skulle komma att blomma ut i anläggandet av utvidgningen 1901.

UTVIDGNING 1901

Redan 1901 tog ”Styrelsen för stadens vestra begravningsplatser” initiativ till en tävling om hur en utvidgning av kyrkogården skulle kunna se ut. Planen var att kyrkogården skulle utökas 21 hektar. Den ursprungliga kyrkogården skulle utvidgas i både öster, söder och väster. Av de 18 inlämnade förslagen utsågs tre förslag till pristagare dock utsågs arkitekt Yngve Rasmussen att med de tre vin-

Figur 004. Bild från 1930-talet, från kv.Terrassen. Björk verkar ha varit ett påtagligt inslag i kvarteret.

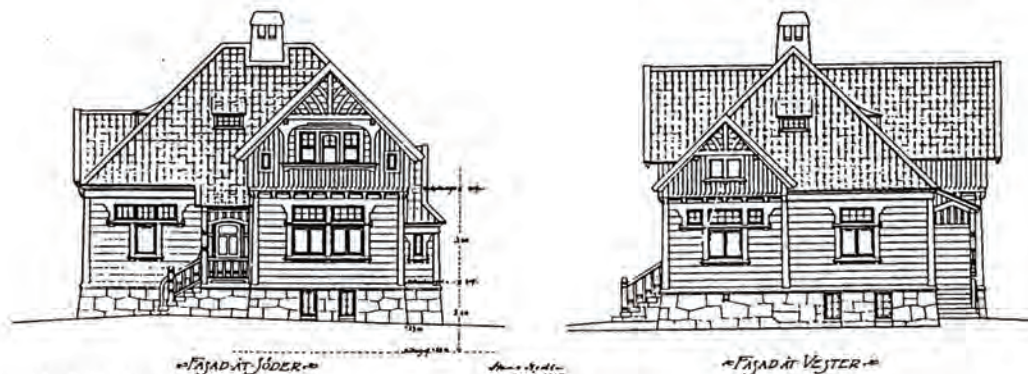
Figur 005. Plankarta över hela kyrkogården, den ursprungliga Sanda kyrkogård finns inritad i norra delen mot Sandaplan.

nande förslagen som underlag arbeta fram en ny ritning. Den gamla muren togs bort i samtliga riktningar förutom i norr mot Fridhemsgatan, här förlängdes den istället för att skapa en inramning mot norr. En stor huvudentré anlades med smidda järngrindar och rusticerade grindstolpar. Det uppfördes även två andra ingångar längs denna mur i både öster och väster. I övrigt var kyrkogården inramad med stängsel.

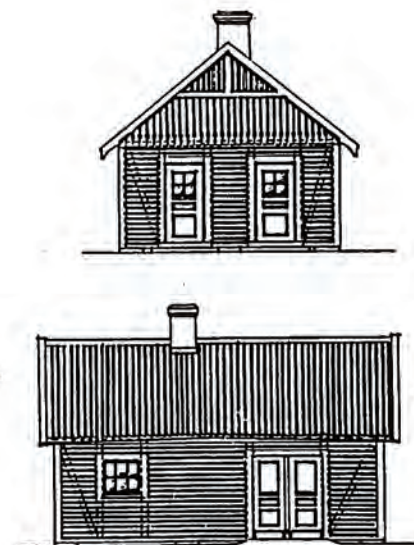
Den östra delen av utvidgning anlades enligt de ideal som var gällande vid sekelskiftet och starkt influerat av den engelska parken. Oregelbundna kvarter med slingrande gångar med mjukt rundande gångsystem. Det utvidgade området väster om den ursprungliga kyrkogården präglas av den form som den ursprungliga kyrkogården hade. Rutnätsplanen bibehölls och förlängdes in i de nya delarna. Dessa kvarter planerades som s.k. allmänna fält.

Figur 006. Bild över kyrkogården, troligen på 1920-talet. Kapellet har här kvar sitt klocktorn. I mitten syns kv. 20 och N. Kvarteret 20 var vid den här tiden ett allmänkvarter. Kv. O är påbörjat men Kv. R till höger i bild är än så länge fritt från gravar. Bild från Göteborgs stadsmuseum.

Figur 007. Ritningar över inspektorsbostället som uppfördes 1905, arkitekten var Hans Hedlund. Byggnaden revs 1982. Byggnaden låg tidigare i kv. L.

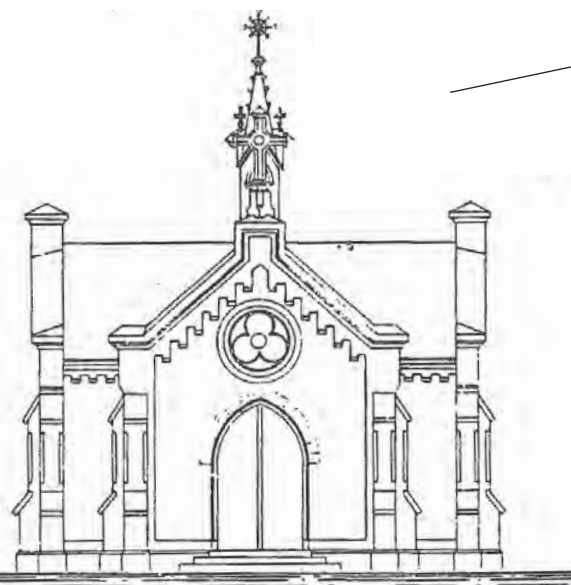
Figur 010. Ritning på smedjan som uppfördes 1907 efter ritningar av Zetterström och Jonsson arkitekter. Byggnaden är idag riven.

Figur 009. Illustration över några av de byggnader som tidigare funnits på kyrkogården.

Figur 011. Ritning över "vänthallen" ritad av arkitekt Axel Forssén, uppförd 1957. Byggnaden är nu riven och låg tidigare i kv. W.

Figur 008. Ursprungliga kapellet från "Sanda kyrkogård".

Figur 012. Bild på Östra kullen, 1930-tal. Thuja var redan då ett tydligt inslag i kvarteret.

Figur 013. Granplanteringar var tidigare vanliga inslag på den gamla delen, de var främst planterade i kvarterens hörn i vägkorsningar. Dessa granar växte vid huvudentrén.

NYA DELEN

Trots att kyrkogården vid 1950-talet var vidsträckt räckte inte platsen till. 1952 togs den nya delen av kyrkogården i bruk. Området projekterades av arkitekt Sven Brolid som också ritade krematoriet och kapellen S:t Markus och S:t Lukas. Krematoriet var inrymt i kapellbyggnaden där det var i bruk fram till 2001 då verksamheten flyttades över till krematoriet vid Kvibergs kyrkogård.

Området fick en strikt utformning med regelbundna, homogena kvarter avdelade med

Figur 014. Allé av thuja mellan Östra kullen och kvarter T. Bilden är från 1993, publicerad i GP samma år.

häckar och murar. Gravvårdarna fick en utpräglad efterkrigskaraktär med uniforma gravvårdstyper i rätta rader på jämt avstånd från varandra.

I östra delen av denna nya del av kyrko-gården uppfördes en minneslund 1973. Arkitekten var Inga Edler Claesson. Minneslunden utvidgades något under 1980-talet och det var i samband med denna utvidgning som skulpturen ”Tröst” uppfördes, gjord av skulptören Inger Karlberg.

En bit söder om minneslunden uppfördes 2009 en askgravlund. Askgravlunden är ritad av landskapsarkitekt Lena Seipel.

Höjdområdena kring denna nya del av kyrkogården har under 1970, 80 och 90-talen tagits i bruk för främst urngravar. Kyrkogården sträcker sig numera upp mot Högsbohöjd i söder där också en entré har inrättats.

Figur 015. Den nya delen utvidgades under 1970, 80 och 90-talen upp mot omgivande höjdparter. Områdena används främst till urngravar. Fotot visar kvarter U1 och U6.

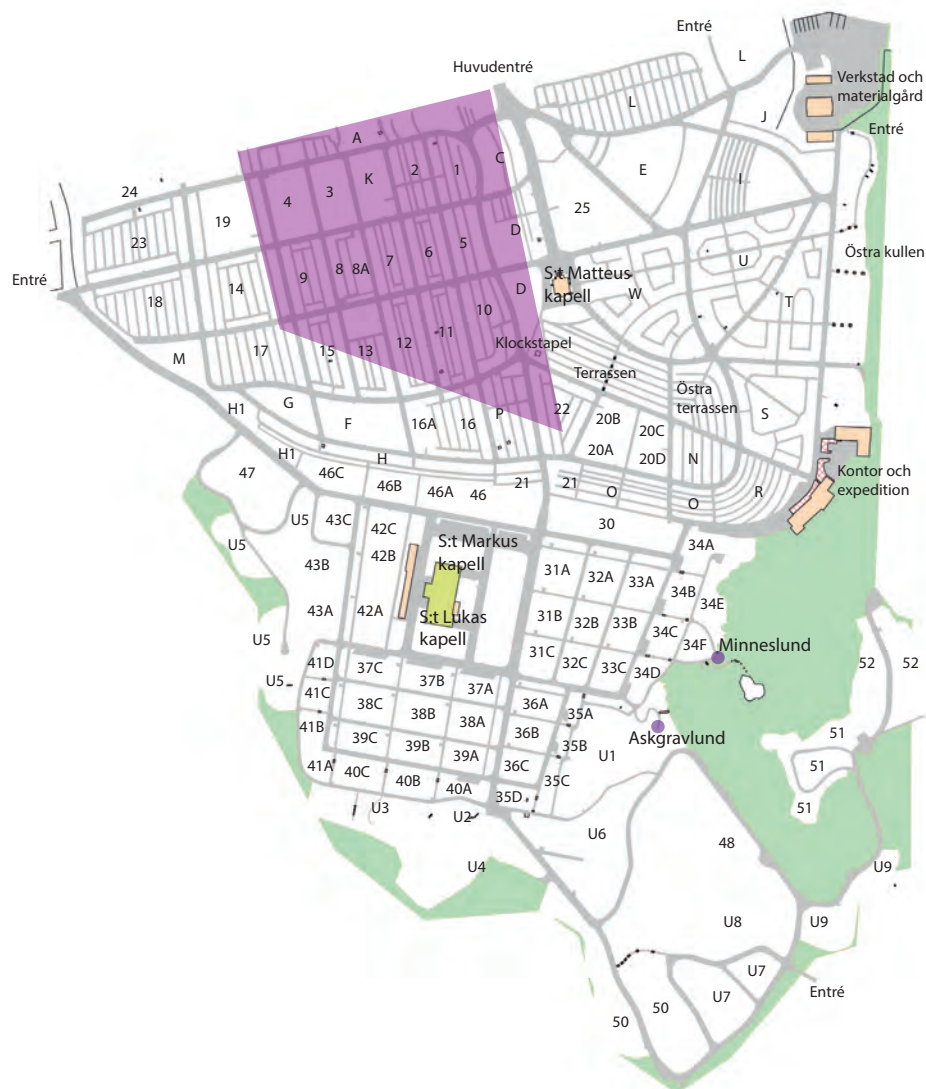

Figur 016. Minneslunden uppförd 1973 efter ritning av Inga Edler Claesson.

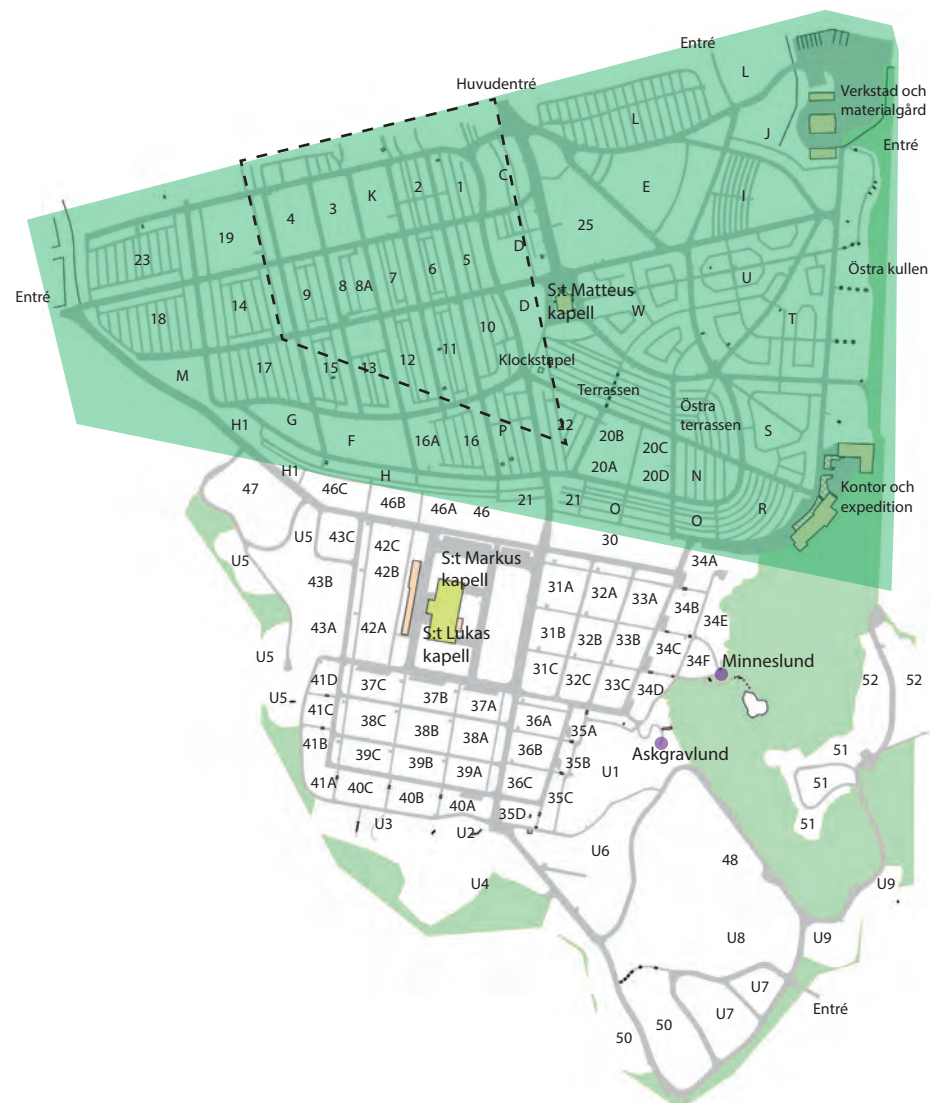

Figur 017. Askgravlunden, ritad av landskapsarkitekt Lena Seipel, invigd 2009.

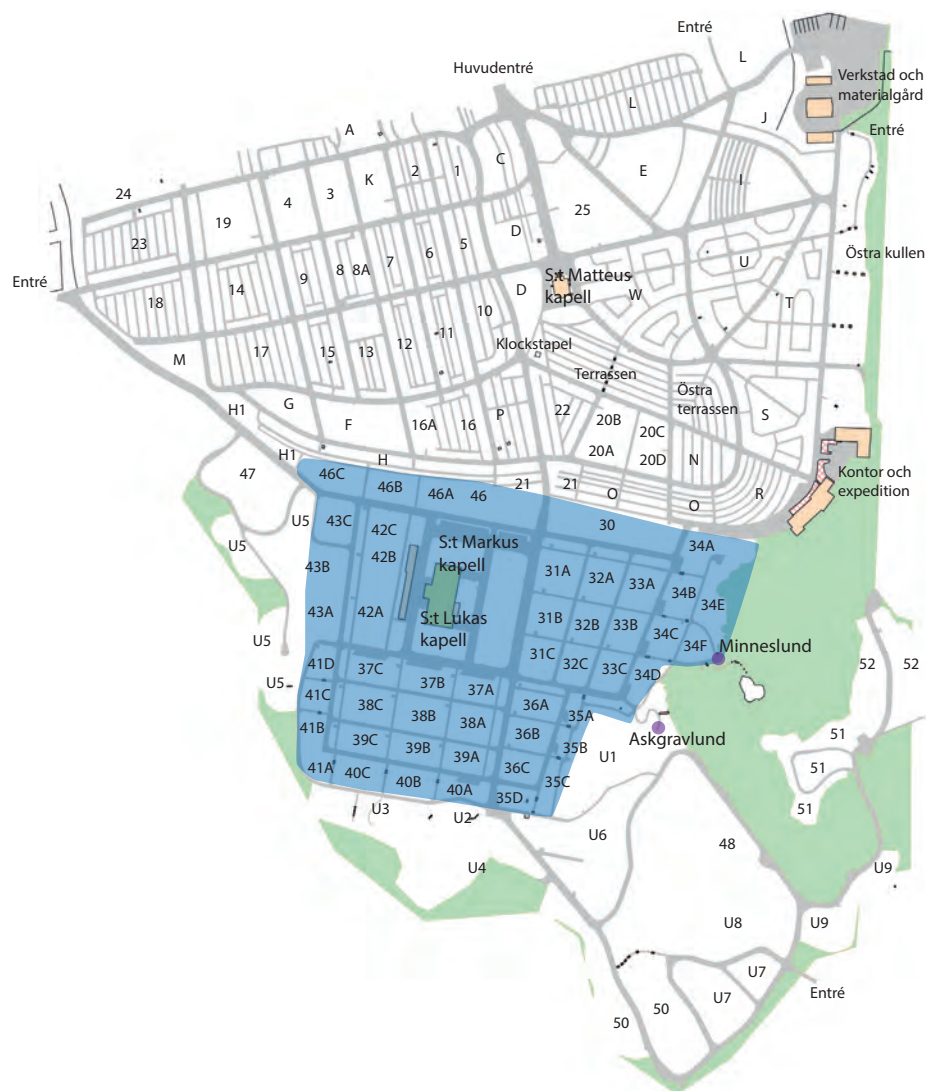
KYRKOGÅRDENS UTVIDGNINGAR

Figur 018. Kyrkogårdens ursprungliga del vid namn "Sanda kyrkogård" invigd 1889.

Figur 019. Utvidgningen från 1901, efter ritningar av Yngve Rasmussen.

Figur 020. Utvidgningen från 1952, efter ritningar av Sven Brolid.

Figur 021. Efter den sista utvidgningen 1952, anlades gravfält på slutningarna främst mot Högsbo. Dessa åtgärder genomfördes under 1970, 80 och 90-talen (se gul markering).

Kronologi

Årtal	Händelse	Utförande/ kommentarer	Källa	Årtal	Händelse	Utförande/kom- mentarer	Källa
1889	Sanda kyrkogård invigs och ett kapell byggs			1970-80-talen	Urngravfält uppförs på sluttningarna upp mot Högsbohöjd samt ny entré		
1901	Utvidgning planläggs efter ritningar av Yngve Rasmussen			1973	Minneslunden uppförs		
1905	Inspektorsboställe uppförs i öster			1979	Växthuset rivs		
1907	Smedja uppförs i närheten av inspektorbostället			1980	Minneslunden utvidgas		
1908	S:t Matteus kapell uppförs och det gamla från 1889 rivs			1984	Skulpturen "Tröst" av Inger Karlberg uppförs		
1910	Likkäller uppförs på platsen för det gamla kapellet			1986	Nya förrådsbyggnader uppförs		
1920-talet	Kioskerna för blomförsäljning uppförs			1989	Beslut om förbud för ogräsgifter i förvaltningen		
1920-talet	Granar och andra barrväxter planteras			1980-90-tal	Många gravstaket i gjutjärn avlägsnas		
1940-talet	Växthus uppförs i öster, kompletteras 1951			1990-talet	Barrträd angrips av granbarkborre		
1952	Utvidgningen i sydväst planläggs, ritningar av Sven Brolid			1950-talet	Många grusgångar asfalteras		
1952	Mur mot gamla delen uppförs			1990-talet	Många gångar inne i kvarteren ersätts med gräs		
1956	Klockstapeln uppförs			1990-00-talet	Många rygghäckar av thuja och idegran ersätts med friväxande häckar (ex. spirea) eller tars bort		
1957	Vänthall ritad av Axel Forssén uppförs			1988	Almsjukan drabbar många almar på kyrkogården och fällt successivt		
1957	Verkstadsbyggnad uppförs			2001	Verksamheten vid krematoriet läggs ner och flyttas till Kviberg		
1959	Ekonomi- och förvaltningsbyggnad uppförs			2005	Stormen Gudrun faller ett antal träd		
1966	S:t Lukas och S:t Markus kapell uppförs			2009	Askgravlunden invigs		

KULTURMILJÖBESKRIVNING

MILJÖ OCH OMNEJD

Västra kyrkogården ligger mellan stadsdelarna Kungsladugård, Kungssten och Högsbo. Omgivningarna präglas främst av bostadsbebyggelse av typen flerfamiljshus. Bebyggelsen, från 1950-talet, i Högsbo som gränsar till kyrkogården i söder är något mer storskalig än landshövdingehusbebyggelsen i Kungsladugård. I väster gränsar kyrkogården mot ett skogsbevuxet höjdparti som avskärmar kyrkogården från Kungsstens industriområde.

ÖVERGRIPANDE KARAKTÄRISERING

Kyrkogården är 45 ha stor och rymmer nästan 30 000 gravar. Kyrkogårdens ansevärda storlek innebär att den nästan utgör en stadsdel i sig. Kyrkogården har i huvudsak utvidgats i två etapper från bilandet 1888. Som övergripande karaktärsdrag kan kyrkogården delas in i två delar där den äldre delen är från 1880-talet och sekelskiftet 1900 och den nya delen präglas i sin tur av modernismens rådande stilideal då den tillkom 1952. Förutom att kvarterens såväl som gravstenarnas utformning präglas av de olika

årsringarna som kyrkogården består av är grönska med många alléer och trädtrader ett tydligt inslag både på nya och gamla delen.

De gravskick och utformningar av gravstenar som har varit gällande under olika stil- och tidsepoker är alla tydligt representerade på Västra kyrkogården. Detta kan man även skåda i de naturpräglade urngravskvarteren på höjdpartierna mot Högsbohöjd och minneslundan samt i den nya askgravlundan från 2009. Västra kyrkogården speglar med alla sina delar en kontinuitet och en utveckling av begravningsstraditionerna de senaste 120 åren.

Bostadskvarteren i Kungsladugård var vid tiden för kyrkogårdens bildande en mycket fattig stadsdel, detta bidrog till att kyrkogården har haft den största omfattningen av s.k. allmängravar i hela Göteborgsområdet. Av dessa gravar finns bara ett fåtal bevarade men dess tidigare omfattande existens påverkar vissa kvarters karaktär än idag.

Figur 022. Flygbild över Västra kyrkogården och dess omgivningar. Kyrkogården är markerad med röd streckad linje.

KULTURMILJÖBESKRIVNING

GAMLA DELEN

Allmänt

Kyrkogårdens gamla del präglas delvis av den ursprungliga kyrkogården, Sanda kyrkogård, som anlades 1889 samt av den stora utvidgningen som genomfördes 1901. Större delen av kvarteren har kvar sin ursprungliga form sen denna tid. Gravvårdarna i denna del av kyrkogården uppvisar en stor variationsrikedom med gravvårdstyper från 1800-talet slut fram till idag. Några kvarter har större antal äldre och högresta stenar vilket ger dessa kvarter en mer ålderdomlig framtoning.

Figur 023. De äldre kvarteren i "gamla delen" uppvisar stor variationsrikedom vad gäller gravvårdar.

Figur 024. Högresta ålderdomliga gravstenar blandas med låga, nya med gamla. Gamla delen präglas främst av ramar och många gravar är familjegravar.

Grönska

Gamla delen av kyrkogården präglas också av grönska, gamla trädalléer kantar huvudstråken inom kyrkogården. Lind, alm och bok är några trädarter som finns i det äldre beståndet. Flera kvarter har rygghäckar bevarade av thuja och idegran. Många rygghäckar har tagits bort eller ersatts med friväxande arter såsom oxbär och måbär eller perenner som exempelvis spirea.

Figur 025. En av kyrkogårdens få granar, här i kv. L.

Figur 026. Allé med lind.

Figur 027. Fristående bok i kv. A.

Figur 028. Rygghäckar av spirea har på många håll ersatt häckar av thuja och idegran.

Markbeläggning

Huvuddelen av gångsystemet är asfalterat eller så har gångar helt ersatts med gräs. På ett fåtal platser finns grusgångar bevarade.

Ursprungligen var markbeläggningen grus i stort sett överallt. Det var skötselkrävande med gräs innan trädgårdsmaskinerna gjorde sitt intåg. Med de grusade ytorna följde också kravet på ingärdning av gravplatsen såsom stenram eller buxbom. Detta kan förklara dominansen av stenramar på den gamla delen av kyrkogården. I takt med att hjälpmedlen för hantering av grönytor tillkommit samt en professionell kyrkogårdsförvaltning växt fram, har grönytor kommit att dominera kyrkogården. När kyrkogårdsförvaltningen på 1980-talet införde förbud mot växtgifter blev gräs populärt då ogräsbekämpning på grusade ytor blivit allt mer tidskrävande.

Figur 029. En av få bevarade grusgångar, här i kv. 25.

Figur 030. Många grusade och asfalterade gångar har ersatts av gräsytor som här i kvarteret 25.

Byggnader

Här finns också ett antal äldre byggnader bevarade som är karaktärsskapande för den gamla delen av kyrkogården. Som ett smycke ligger S:t Matteus kapell i hjärtat av denna del av kyrkogården. Byggnadens nationalromantiska utformning är tidstypisk för den tid då kyrkogården utvidgades kring sekelskiftet 1900. Byggnaden harmonierar med den då rådande trenden, idealet kring den engelska parken. Kapellet hyrs numera ut till rumänortodoxa församlingen.

Här finns också en klockstapel som uppfördes på 1950-talet. Klockstapeln är på många sätt utförd i ett tidstypiskt utförande men har ändå många drag från den nationalromantiska stilepoken, kanske för att den ska harmoniera med det äldre kapellet. Klockstapeln är också mycket viktig för kyrkogårdens karaktär och bidrar också till en ökad orienterbarhet inom den gamla delen av kyrkogården. Likkällaren som finns bevarad i kvarter K är också karaktärsskapande och bidrar till kyrkogårdens ålderdomliga karaktär. Likkällaren uppfördes i samma kvarter där det ursprungliga kapellet uppfördes för Sanda kyrkogård som sedermera revs efter uppförandet av S:t Matteus kapell.

Figur 031. Klockstapeln uppförd 1952.

Figur 032. Byggnaderna på kyrkogården är mycket viktiga för kyrkogårdens karaktär. S:t Matteus kapell är vackert uppförd i nationalromantisk stil enligt rådande ideal i början på 1900-talet. Många av kyrkogårdens vägar mynnar ut i platsen för kapellet vilket gör byggnaden till fond mot flera kvarter.

Figur 033. Likkällaren, anlagd i kvarteret K där det gamla kapellet ursprungligen låg.

Murar och entréer

Kyrkogården är i norr ingärdad med en rustik stenmur i natursten. Muren är ursprunglig och anlades dels 1889 och 1901. Dagens huvudentré anlades vid utvidgningen 1901 och består av dubbla grindstolpar i rusticerad granit och grindar av smide. Kyrkogårdens andra entréer är inte lika monumentala och utan egentlig gestaltning. I sydöst finns också en gedigen naturstensmur, en s.k. rubbelmur som har stor betydelse för karaktären i de intilliggande kvarteren. Denna mur leder sedan vidare in på den nya delen av kyrkogården där den har en än mer framträdande karaktär. Vid gränsen mellan den nya delen och den gamla delen av kyrkogården finns också en mur, i kalksten. Kalkstensmurar är något som är ett återkommande inslag i den nya delen av kyrkogården.

Figur 034. Kalkstensmur avgränsar mot den nya delen.

Figur 035. En del av den ursprungliga muren från 1889, i kv A.

Figur 036. Stödmur i sydöstra delen, vid gränsen mot den nya delen.

Figur 037. Entré från öster, bakom verkstad och materialgård. Granitstolpar ramar in entrén, grinden är avlägsnad.

Figur 038. Huvudentrén till gamla delen är anlagd 1901, med dubbla grindstolpar.

Figur 039. Entré mot väster, grindar har funnits men de är nu avlägsnade.

Figur 040. Entré mot norr, ej huvudentré.

Figur 041. Entré från söder, vid Högsbo.

ALLMÄNGRAVAR

Västra kyrkogården har en intressant historia vad gäller s.k. allmängravar. Den som inte hade råd med en gravplats kunde få en plats i den s.k. gravlinjen, en plats utsedd av kyrkoförvaltningen där det för tillfället var lämpligt att gravsätta. Allmängravarna ägdes av det allmänna, man ägde således inte gravrätten som var fallet för andra som kunde betala för sin grav. Dessa allmängravar var oftast enkelt markerade med ett träkors, trästaket eller planterad med sedum. Gravsättning i allmängravar och linjegravar upphörde formellt att gälla 1964 men har i praktiken fortsatt in på 1970-talet.

Västra kyrkogården har haft störst andel allmängravar av alla kyrkogårdar i Göteborgsregionen. Detta berodde mycket på de sociala förhållandena som

förr var gällande i omkringliggande bostadsområden. Denna förhållandevis stora utbredning av kvarter för allmängravar hade stor inverkan på kyrkogårdens ursprungliga karaktär. Än idag har den stora utbredningen av allmängravar en inverkan på vissa kvarters karaktär. Som exempel kan man nämna kvarter 8. Kvarteret är ett av de ursprungliga kvarteren från Sanda kyrkogård. Till stor del har kvarteret samma karaktär som de andra äldre kvarteren med en blandning av ålderdomliga och modernare familjegravar. En sammanhängande del av kvarteret präglas dock av modernt, enhetligt, anlagda urngravar. Detta tydliga avsteg från kvarterets övriga karaktär tyder på att en del av kvarteret tidigare har varit avsett för allmängravar. I illustrationen nedan finns de gamla allmänkvarteren utmärkta.

Figur 042. Äldre bild över kyrkogården, tagen på 1920-talet. Bilden visar ett av kyrkogårdens kvarter för allmängravar, nuvarande kv. 20 A-D.

Figur 043. De gamla allmänkvarteren är här märkta med blått.

Figur 044. Bild över kv. 8. I stora delar av kvarteret samt i dess kanter finns äldre högresta gravvårdar. I kvarterets mitt finns ett enhetligt område med urngravar, ett området som tidigare varit avsett för allmängravar.

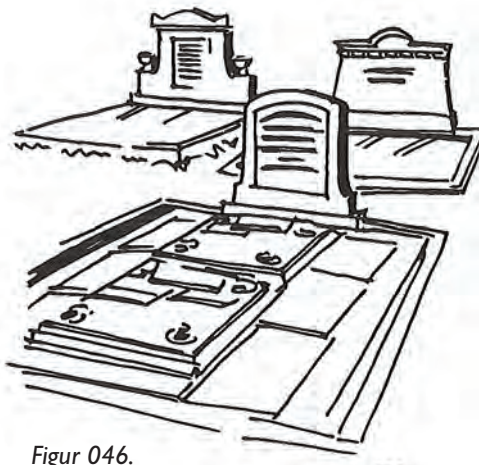
KULTURHISTORISK KARAKTÄR

Kvarter F

Kvarter F är ett intressant kvarter där de höga rygghäckarna har fått stå kvar. De höga rygghäckarna av thuja är karaktäriserande för detta kvarter. Kvarteret angränsar till den ursprungliga delen i sin norra del med en mjukt böjd form mot den gamla trädallén. Till övervägande del utgörs gravanordningarna av låga, liggande stenar från tiden mellan 1920 och 2000-talet. Det finns dock ett fåtal

högresta, stående stenar från 1920-talet.

På grund av att rygghäckarna är så höga skapas intima rum inne i kvarteret. Det är stor skillnad mellan detta kvarter och andra där endast den yttre rygghäcken är bevarad där man kan se kvarterets samtliga stenar. Gångarna är ersatta med gräs vilket bidrar till känslan av "gröna rum" inne i kvarteret.

Figur 046.

Figur 047.

Figur 045. De höga thujahäckarna skapar gröna rum inne i kvarteret.

Figur 048. Låga stenar från 1920-talet och framåt är karaktäristiskt för kvarteret. Stenramar är mer eller mindre genomgående.

KULTURHISTORISK KARAKTÄR

Kvarter M

Kvarteret M ligger nära skogspartiet i sydväst. Detta påverkar kvarterets karaktär förstärks med de granar som står kvar i kvarterets södra gräns. Kvarteret visar också prov på äldre gravvårdstraditioner med buxbomsinramning och seduminramning med sandfyllning, vilket förstärker kvarterets ålderdomliga karaktär.

Kvarteret saknar delvis rygghäckar som tidigare har avlägsnats. Avsaknaden av dessa är dock inte lika påtaglig då kvarteret är litet och har en grön inramning med trädrad och de skogsbeklädda höjdpartierna i kvarterets omnejd.

Figur 049. Kvarteret inramas i sydväst av en rad av granar.

Figur 051. Grav med bevarad buxbomshäck finns också i kvarteret.

Figur 050.

Figur 052. Grav med seduminramning och sandfyllning, förstärker kvarterets ålderdomliga karaktär.

KULTURHISTORISK KARAKTÄR

Kvarter 1 och 2

Båda kvarteren är ursprungliga kvarter från 1889 vilket delvis präglar karaktären. Detta är extra tydligt i formen av kvarter 1 där vägen mellan kvarter 1 och C gör en organsik sväng, ett karaktärsdrag som förebådar vurmén för det engelska parkidealet som blev gällande för utvidgningen 1901.

Det äldre gravskicket är än mer tydligt i kv 2 där många gravar är högresta såsom obelisker och bautastenar. Här finns även ett gjutjärnsstaket bevarat på en av gravarna och en sedumtäcktt kulle med håll av kalksten.

De ursprungliga rygghäckarna av thuja eller idegran har ersatts av oxbär eller perenner. De nedklippta rygghäckarna i kvarter 2 (på grund av föryngring) och de låga perennhäckarna i kvarter 1 skapar stora ytor inom kvarteren som saknar inbördes avgränsningar. Kvarterens ursprungliga karaktär räddas i viss mån av de högresta stenarna i kvarterens kanter och de delvis äldre träden av lind och alm som ramar in kvarteren.

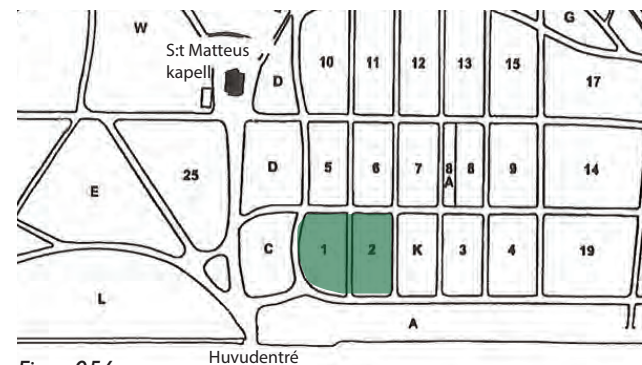
Figur 053. Organisk sväng på vägen mellan kv. I och kv. C. Skapar en karaktäristisk form på kvarteret.

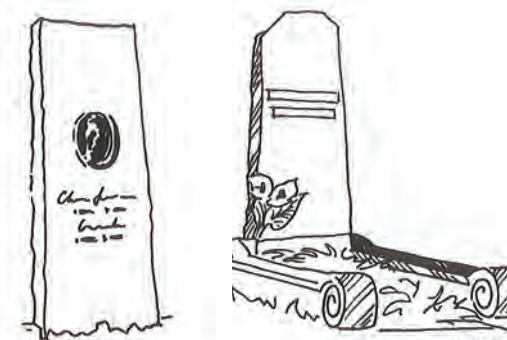
Figur 055. En gravsten i form av en tumba i mindre format. Den historiska förebilden är vanligtvis mycket större. I bakgrunden syns den nedklippta rygghäcken av oxbär, Kv 2.

Figur 054. Högresta gravstenar kantar båda kvarteren. Tidstypiskt utförande kring sekelskiftet 1900.

Figur 056.

Figur 057.

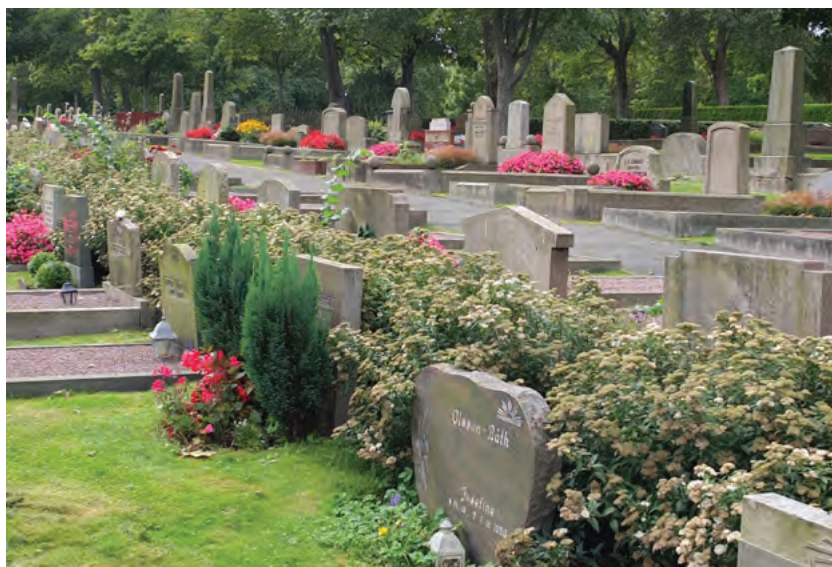
KULTURHISTORISK KARAKTÄR

Kvarter 8

Kvarter 8 är ett av de ursprungliga kvarteren från Sanda kyrkogård. Här finns en del äldre gravar, en del av dem är högresta stenar. Stora delar av kvarteret präglas av familjegravar med stenram. Äldre högresta stenar kantar kvarteret.

Det tydliga avsteget från exempelvis kvarter 1 och 2 är att här finns ett stort område med urngravar från 1950-talet och yngre. De är anlagda enligt ett strikt enhetligt mönster. Stenarna är låga kvadratiskt formade skilda åt med en formklippt buxbomshäck. Denna del av kvarteret är starkt karaktärsskapande och mycket enhetlig. Denna del har tidigare varit plats för allmängravar.

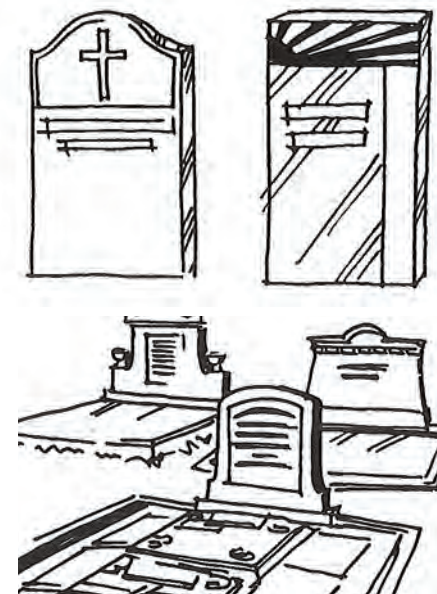
Kvarterets topografi är svagt kuperat vilket bidrar till dess karaktär. Rygghäckarna är ersatta med spirea vilket påverkat upplevelsen av kvarteret.

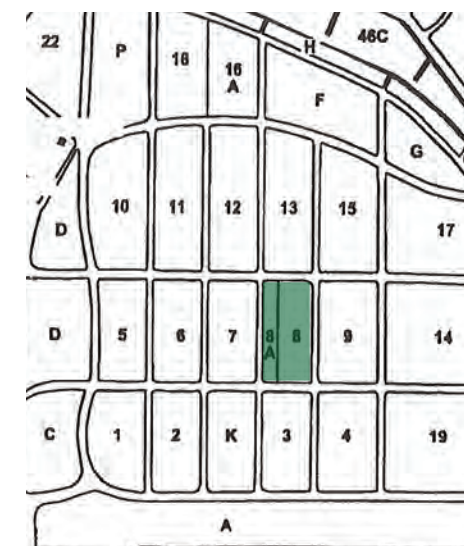
Figur 058. Rygghäckarna är delvis ersatta med björkspirea. Här finns både äldre gravstenar och yngre inslag bland familjegravarna.

Figur 059. Område med urngravar är anlagda med en enhetlig modernistisk karaktär.

Figur 060.

Figur 061.

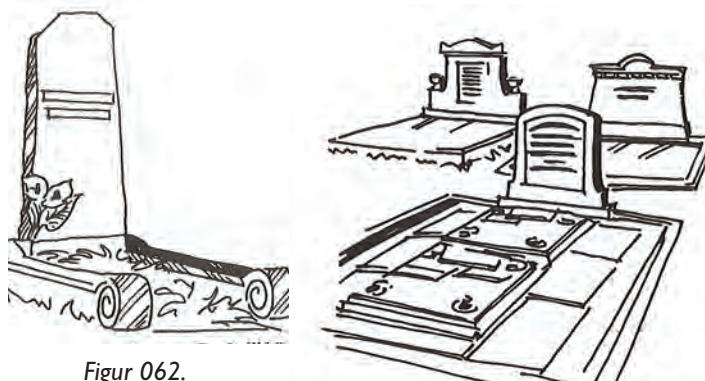
KULTURHISTORISK KARAKTÄR

Terrassen och östra terrassen

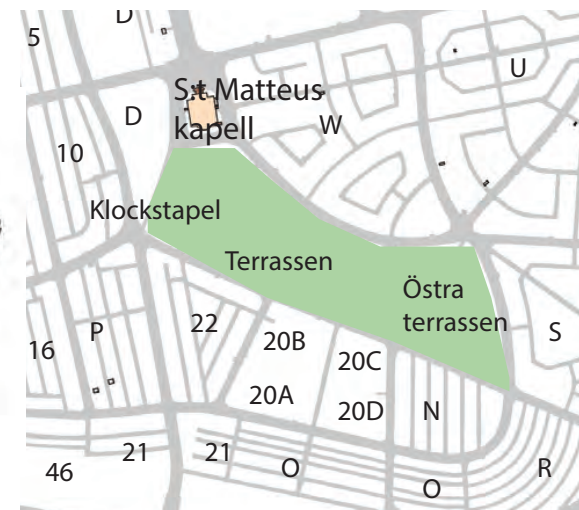
Dessa båda kvarter har en särprägel på gamla delen av kyrkogården. På grund av kvarterens typografiska förhållanden, anlagda i ett höjdparti, blir intrycket av kvarteret mycket monumentalt.

Största delen av gravarna är anlagda åt samma håll, i rader med gräsbevuxna slänter och asfalterade gångar som skiljer dem åt. Båda kvarteren har en mycket hög andel äldre gravar uppförda, i huvudsak, efter sekelskiftet till 1920-talet. Kvarteren täcks uteslutande av familjegravar, oftast med gedigna ramar av granit. Gravvårdarna är ofta högresta och monumentala men här finns även lägre, liggande stenar.

Vegetationen har förändrats över tid, nu finns här mest sentida smyckesträd såsom t. ex. gullregn och prydnadsäpple. Äldre bilder, från 1930-talet, visar att björk var ett vanligt inslag just här.

Figur 062.

Figur 063.

Figur 064. Båda kvarteren är anlagda i en sluttning. Gravarna är till största del anlagda i samma riktning vilket förstärker kvarterens monumentalitet.

KULTURHISTORISK KARAKTÄR

Östra kullen

Kvarteret är karaktärsmässigt uppdelad i två delar. Kvarterets norra del präglas av familjegravar som är utformade som monumentala gravmonument. Påkostade gravvårdar med trappor, bänkar och tumbor ligger anlagda i den branta slänten. Denna del av kvarteret är bevuxet med ek samt en storgväxt rododendron som tillhör en av gravarna. Längs kvarterets västra kant, på randen ut mot vägen ligger något mer modest utformade familjegravar i 40-50-talsutformning. Gravarna kantas av en trädrad av gran.

Kvarterets södra del är mycket enhetligt där kvartersraderna har anlagts som terrasseringar i höjddpartiet. Gravvårdarna utgörs främst av låga, liggande stenar med enkla granitramar. Terrasseringarna inramas av sjöstensplattor, troligen ett senare tillägg från 60-70-talen.

Kvarteret utmärker sig med dessa två tydliga karaktärer som är unika för Västra kyrkogården.

Figur 065. Gravvårdarna i kvarterets norra del är uppförda som påkostade gravmonument.

Figur 066.

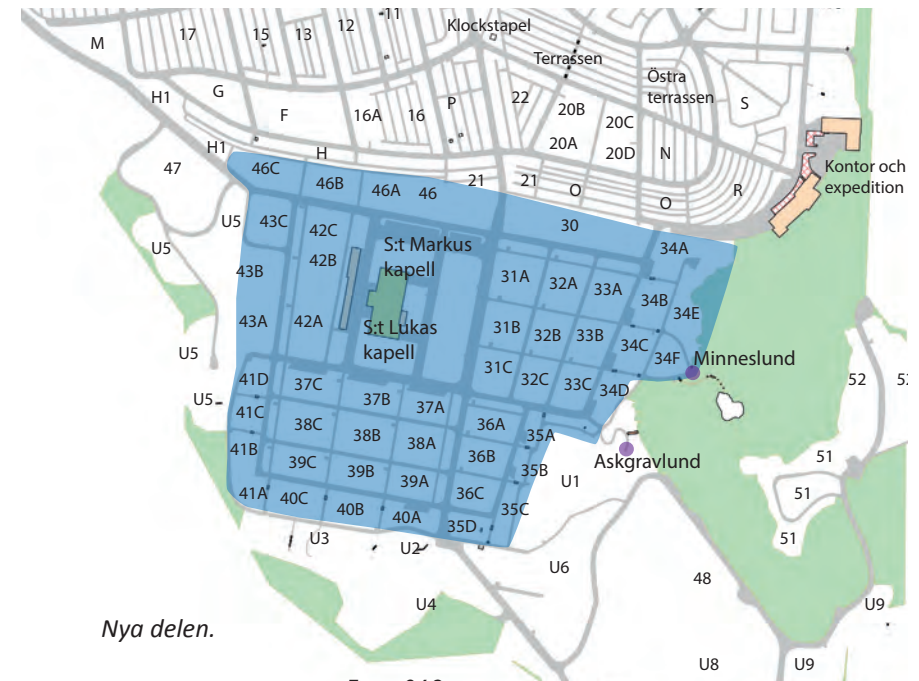
Figur 067. Kvarterets södra del är mer enhetligt, där är gravarna mer enkelt utformade.

KULTURMILJÖBESKRIVNING

NYA DELEN

Nya delen har i stort sett bevarat sin ursprungliga modernistiska karaktär från tiden för dess anläggande på 1950-talet. De båda kapellen S:t Lukas och S:t Markus tillkom på 1960-talet och bär också ett mycket stramt modernistisk formspråk. Dessa monumentala byggnader dominerar den nya delen av kyrkogården, en dominans som förstärks av den vidsträckta gräsytan som är anlagd framför de båda byggnaderna vilken förstärker byggnadernas monumentala framtoning.

Kvarteren är i huvudsak anlagda enligt fyra olika karaktärer som alla har modernistiska förtecken. Höjdskillnader inom området har förstärkts med hjälp av stödmurar så att kyrkogården har fått olika nivåer, från skillnad till den äldre delen av kyrkogården som har en mer böljande topografi. Grönskan är även i den nya delen en viktig del av kyrkogårdens karaktär. Här är träden planterade i raka trärader och alléer som främst består av lind och oxel. Alléerna och trädader förstärker kyrkogårdens modernistiska karaktär, detta gäller inte minst de båda popplar som flankerar kapellens båda sidor.

Figur 068.

Figur 069. S:t Lukas kapells monumentala arkitektur förstärks av gräsytan framför byggnaden.

Några kvarter har formklippta rygghäckar som är mycket karaktärsskapande för dessa kvarter. Andra kvarter har omgärdande häckar av exempelvis oxel.

Ett viktigt inslag i den nya delen av kyrkogården är murarna. Det finns ett antal murar som omgärdar vissa kvarter i form av kalkstensmurar. Vid andra delar finns massiva rubbelmurar både som stödmur och som fristående mur. Dessa murar är mycket viktiga för kyrkogårdens karaktär och dess modernistiska framtoning.

Nya delen av kyrkogården visar också prov på moderna begravningsformer som exempelvis minneslunden, anlagd 1973 och askgravlunden, invigd 2009.

De äldsta kvarteren i den nya delen av kyrkogården ligger anlagda på en relativt plan yta som bara bryts av höjdnivåer skapade av stödmurar. Denna plana yta ramas in av omkringliggande höjdparter som har mer naturliga element och vegetation bevarad. Detta är i sig en viktig kontrast. På dessa höjdparter finns gravar anlagda, kvarter som anlags under 1970-80 och 90-talen.

Figur 070. Kalkstensmurar ramar in kv 31-33 A-C.

Figur 071. Trädrader av oxel och lind är vanliga på nya delen.

Figur 072. De inre delarna av nya delen är näst intill plant, omgiven av naturpräglade höjdparter.

Figur 073. Naturstensmur i södra delen av kyrkogården.

Figur 074. Minneslunden invid kv 34 A-F.

A photograph of a cemetery. In the foreground, there is a grassy area with several white, rectangular headstones. Some of the headstones are decorated with red flowers. Behind the headstones, there is a low stone wall. In the background, there are large, leafy green trees and a hillside with a rocky outcrop. The sky is blue with some light clouds.

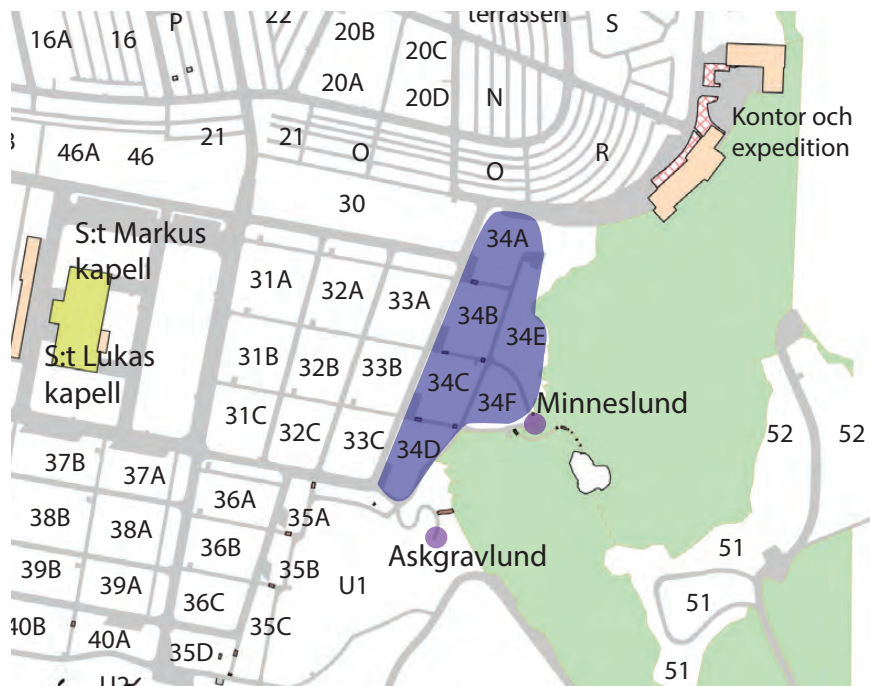
KVARTER 31-33 A-C

Inom kvarteren finns modernistiskt utformade gravstenar bevarade. Omgärdande kalkstensmurar används också som upphängningsyta för gravvårdar. I kvarter 33B finns många gravvårdar bevarade i den ursprungliga utformningen

Sammantaget har dessa kvarter en mycket modernistisk framtoning vars murar och gravvårdar har en enkelt, nästan stram utformning. Dessa raka och geometriska former står i kontrast till de gräsbevuxna grässlänterna som nästan döljer murarna. Kvarterens inramning får nästan en karaktär av en borgruin. Anläggandet av slänterna ger också kvarteren en mjukare framtoning som står i kontrast till de raka, släta gravvårdarna och hållarna.

32

Figur 078.

KVARTER 34 A-F

Som tidigare nämnts har höjdskillnaderna inom den nya delen reglerats med stödmurar och utfyllnader som bildar terrasser. Kvarter 34 A-F ligger på en avsats på gränser mot de mer naturpräglade höjdområdena som omgärdar hela nya delen.

I dessa kvarter finns olika typer av gravar, urngravar och kistgravar, ensamgravar och familjegravar. Det som är gemensamt för samtliga är att de här helt plana, inga stående eller liggande gravstenar finns här. Den mest typiska graven i kvarteren är en grav med stenram

samt inskriptionsplattor eller hållar som ligger inom ramen. Ett urngravsområde har ramar i form av plattor som ligger direkt i gräsytan och som sedan ramar in en inskriptionsplatta. Denna plana karaktär bidrar till att minneslundens som är anlagd i kvarterens ytterkant blir väl synlig.

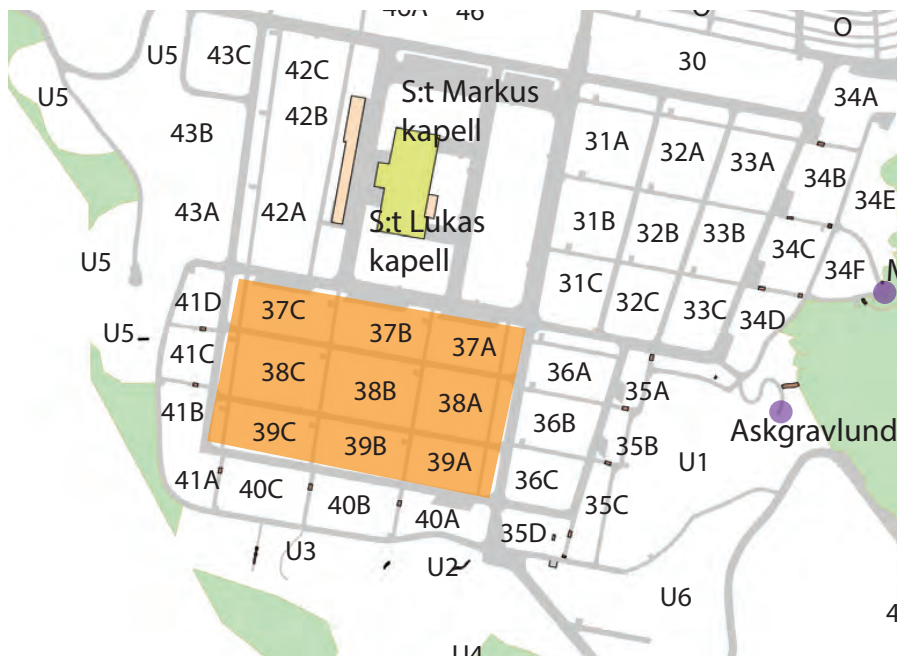
Med tanke på kvarterens höga läge i terrängen skulle uppstickande gravstenar skymma mycket av minneslundens från andra delar av kyrkogården. Kvarterens enhetliga karaktär är mycket känslig för förändringar, förändringar som också skulle inverka på minneslundens.

Figur 079. Ramar i form av plattor direkt i gräsytan.

Figur 080. Stenramar är mycket vanliga i kvarteren, stående stenar har ej tillåtits.

Figur 081.

KVARTER 37-39 A-C

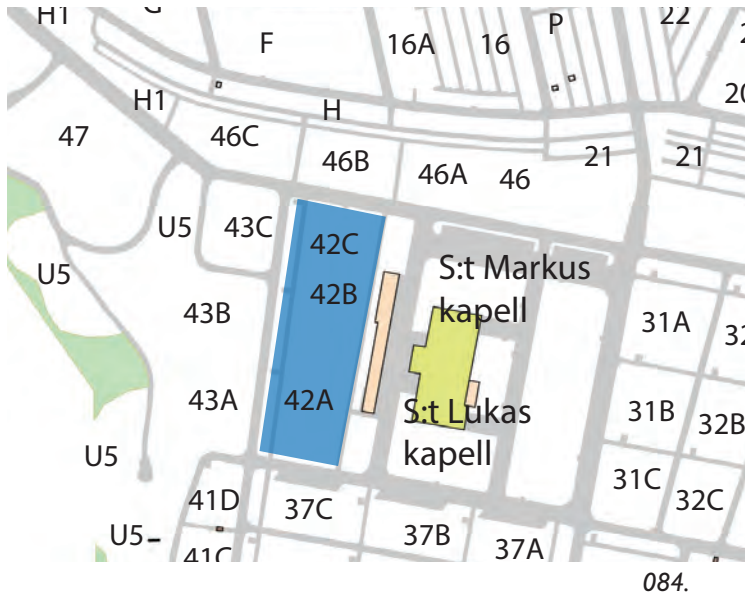
Denna del av kyrkogården utgör ett stort område där variationen på gravvårdarna är större än i de tidiga beskrivna kvarteren. Kvarteren ramas in av häckar av oxel, ett trädslag som återkommer i trädtrader på olika håll kring kvarteren. Häckarna används även som rygghäckar i de yttre delarna av kvarteren. I norr ramas kvarteren in av en gedigen rubelmur som fungerar som stödmur till intilliggande kvarter.

Figur 082. Oxel som både häck och träd.

Figur 083. Vy över kv. 37.

KVARTER 42 A-C

Dessa kvarter präglas av långa rader med stående gravstenar utförda i ett enkelt, modernistiskt formspråk. Ingen av stenarna är högre utan är utförda i en mer modest funktionalistisk anda. Det som gör dessa kvarter extra intressanta är de formklippta rygghäckarna som är starkt karaktärsskapande. Vid någon rad har häckarna nästan format sig helt efter gravstenarna vilket har givit häcken ett skulpturalt uttryck. Kvarterens närhet till kapellen och det f.d. krematoriet är också viktigt då kvarterens speciella karaktär väl harmonierar med de funktionalistiskt utformade byggnaderna.

Figur 085. Rygghäcken bildar ett skulpturalt uttryck.

Figur 086. Idegran som rygghäck med lind planterad i häckens mitt.

Figur 087. F.d krematoriet.

Figur 088. Formklippt idegran.

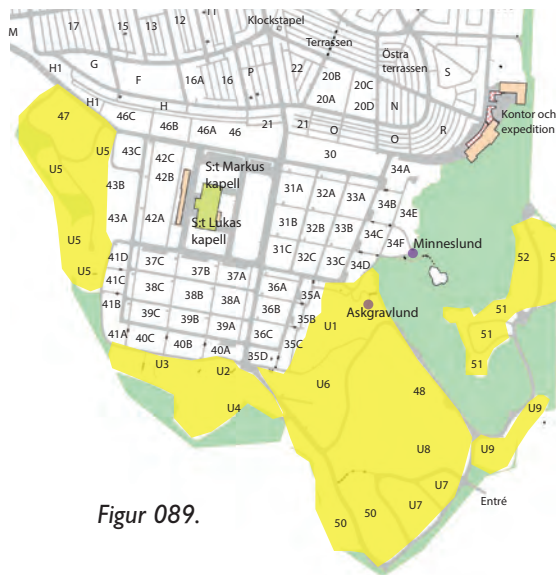
KULTURMILJÖBESKRIVNING

GRAVKVARTER FRÅN 1970,80 OCH 90-TALEN

Förutom de stora utvidgningarna 1901 och 1952 har Västra kyrkogården successivt utvidgats med nya gravkvarter på höjdpartierna i kyrkogårdens södra del. Dessa mer modesta utvidgningar genomfördes under 1970, 80 och 90-talen och utgörs främst av urngravkvarter. Dessa gravkvarter präglas främst av att de är anlagda i ett naturpräglat område där platsens naturliga förutsättningar helt eller delvis fått styra kvarterets form och utbredning.

Gravvårdar i naturliga former såsom naturstenar och gravvårdar med organiska former blir under denna tid allt mer populära och harmonierar väl med hur kvarteren är anlagda i de trädbeklädda höjdpartierna. Detta är främst tydligt i urngravkvarteren där gravvårdarna är mindre till storlek och där gravplatsen är lättare att placera i terrängen.

De nya gravkvarteren innehåller även kistgravar, kvarter som är mer traditionellt planerade med raka rader och där gravvårdarna tenderar att hålla ett mer traditionellt snitt med raka former eller gavelavslut.

Figur 089.

Figur 090. Urngravar med gravvårdar i organiska former.

Figur 091. Här finns också kvarter med kistgravar, i raka rader.

Figur 092. Urngravkvarter anlagda i på de trädbeklädda höjdpartierna.